హనుమాజీపేటలో
అందర్నీ కట్టిపడేసిన మిద్దె రాములన్న
మారిషస్‌లోనూ
మంత్రముగ్ధుల్ని చేశాడు.
బోనం ఎత్తుకొని
అతను నాగుపాములా నర్తిస్తుంటే
చూస్తున్నవాళ్ళు ఊపిరి బిగబట్టి,
రెప్పవాల్చడం మరచిపోయి మమైకమైపోయేవారు.

7 మిద్దె రాములు

©SCERT not to be republished

కరీంనగర్ జిల్లాలోని సుప్రసిద్ధ శైవక్షేత్రం వేములవాడ!

ఆ దేవాలయం ప్రాంగణంలో ఓ కొబ్బరికాయల దుకాణం.

ఒకరోజు ఆ దుకాణం వద్దకు నలుగురు యువకులు వచ్చారు. ముందు వచ్చినవాడు దుకాణం (అంగడి) ముంగిట్లో గొంగడి కిందేసుకొని కూర్చున్నాడు. మిగతా ముగ్గురూ అతనికి కొంచెం దూరంలో ఏదో గుసగుసలాడుకుంటున్నారు.

వీళ్ళను చూడగానే 'గిరాకీ' ఏదో వచ్చిందనుకొని, పక్క దుకాణంలో ఏదో ప్రసంగాలు గొడ్తున్న పదిహేడేళ్ళ కుర్రాడొకడు పరుగుపరుగున అక్కడికి వచ్చాడు. అతడే ఆ దుకాణం యజమాని.

"ఆఁ! ఏంగావాలె? కొబ్బరికాయైతే రూపాయి, కాయ సక్కెర మొత్తం గలిపితే రూపాయిపావలా!" అన్నాడు వస్తూనే.

"బాంచెన్ కాల్మొక్త. కొబ్బరికాయ గొంతందుకు రాలే. ఉత్తగనే వచ్చిన". నెమ్మదిగా అసలు సంగతి జెప్పాడు అతడు.

దుకాణం కుర్రాడికి చిర్రెత్తుకొచ్చింది. అనవసరంగా తనపని చెడగొట్టారని, గట్టిగా ఏదో అనబోయాడు. సరిగ్గా అప్పుడే వెనుకున్న ముగ్గురిలో, ఒకని చంకన వేలాడుతున్న పెద్దడోలుకి చెయ్యి తగిలి "గు...మ్..." మన్న శబ్దం వినిపించింది.

అది రాజరాజేశ్వరుని ఓంకార నాదంలా, దమరుకనాదంలా కమ్మగా ఆ కుర్రవాని చెవులనుతాకింది. చెవినుండి గుండెదాకా జలజలమని పాకింది. వాని మనసు గంతులువేసింది.

"ఏందీ మీరు కతజెప్తరా?" అన్నాడు కళ్ళింత పెద్దవిజేసి.

"అవు! సేటూ! ఏదో పొట్టతిప్పలకు జేరుపోతులాట" అన్నాడు దుకాణం ముందుగూచున్న వ్యక్తి.

"ఏయ్‌c...! గట్లన గూడదు. కళంటే సరస్వతి అమ్మవారు. మీరు కళాకారులు! ఏ ఊరు మీది? ఏం కత జెప్తరు?" అతని గొంతులో ఉత్సుకత. కళ్ళలో మెరుపు.

"అన్నా! మాది రాళ్ళపెల్లి. నా పేరు ఒగ్గరి అయిలయ్య, వాడు కంబల్ల అయిలయ్య, గా పక్కనున్న ఇద్దరు పొల్లగాల్లు బగ్గం ఎంకటిగాడు, బగ్గం ఓదెలు. మేమంతా కుర్మోల్లమే. బీరన్న కత జెప్తం. పండుగలు, పబ్బాలు, జాతర్లు, మంచి శెడ్డలయినప్పుడే మాకు పని. మిగతా సమయంల గిట్లనే.... 'ఎవ్వరు యాద కత జెప్పిస్తరా' అని దేవులాడుకుంట దిర్గుతం...." తమ వెతల కథను చెప్పాడు ఒగ్గరి అయిలయ్య.

ఆ మాట ఒప్పుకోలేదు దుకాణదారు.

"అరె, అదేం దయ్యో గట్లంటరు. మీరు ఎములాడనంతా ఊపేత్తున్నరు గదా?!" అన్నాడు.

"ఏందన్నా, ఊపేసేతందుకు అదేమన్నా చెట్టా?"

"శెట్టుగాదు అయిలన్నా, ఎవరి నోటిన్నా మీపేరే ఒత్తుంది. ఇంతకూ మీరేం కత జెప్తరు?"

"ఏదో మోటుగా ఎల్లమ్మ కత, మల్లన్న కథ జెప్తం."

"ఏదీ ఒక దరువందుకోండి సూతం..." అన్నాడు దుకాణం కుర్రాడు.

ఈ సంభాషణంతా వింటున్న మిగతా ముగ్గురు యువకులు బుజబుజమని అక్కడికొచ్చారు.

"అరి అరి నారాయణా.... (హరిహరి నారాయణా)... ఆదినారాయణా..." అంటూ మొదలుపెట్టాడు అయిలయ్య.'

దుకాణం కుర్రవాడు కూడా వాళ్ళతో గొంతు గలిపాడు.

ఆ కంఠస్వరం, గానమాధుర్యం వాళ్ళకు కొత్త ఊపునిచ్చింది. అప్పటికప్పుడూ ఆ కథ వినడానికి యాభైమంది పోగయ్యారు.

"ఏంది? సూస్తుంటే నన్ను గూడ మీ గుంపుల గలుపుకునేటట్లున్నరు?" నవ్వుతూ అన్నాడు.

"నీ నాజూకు శరీరం, కోయిల గొంతు, మాట తీరు మాకే ఈసుపుట్టిచ్చేటట్లున్నది. నీవు మా గుంపుల గలుస్తనంటే, అంతకన్న అదురుష్టమేముంటది అన్నా! ఇంతకూ నీ పేరేంది? యా కులస్తులు?" అన్నాడు.

"నా పేరు మిద్దె రాములు. మేము గౌడకులస్తులం. కల్లుగీత పనిజేత్తం..." తనను పరిచయం జేసుకున్నాడు రాములు.

అప్పుడట్లా ఒగ్గుకథతో పరిచయమైన రాములు అదే తన ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాలుగా మార్చుకొని, ఆ జీవనయానంతో అనంత విశ్వానికి ఆ కళను అందించి, తద్వారా తనూ శాశ్వతుడినవుతానని ఆ క్షణంలో ఊహించి ఉండడు.

చిన్ననాటి నుండీ ఆటపాటల్లో మునిగితేలే మిద్దె రాములు చదువుకు దూరమైనా, కళామతల్లి కళ్ళకద్దుకున్నది. గుండెకు హత్తుకున్నది. సిగలో తురుముకున్నది. ఎవ్వరూ చూడలేనంత ఎత్తులో అతణ్ణి నిలిపింది.

1939లో కరీంనగర్ జిల్లా, హనుమాజిపేట గ్రామంలో మిద్దె యల్లవ్వ, లస్మ గౌడలకు 5వ సంతానంగా జన్మించిన మిద్దె రాములుకు చదువబ్బలేదు. (అబ్బలేదంటే రాములు బడికివోతే గదా! అబ్బిందో అబ్బలేదో

చెప్పడానికి) పాటకోసమే రాములు పుట్టాడేమో అన్నట్లు – మాట మాటకు పాటపాడుకుంటూ, పెరిగాడు. అప్పుడప్పుడూ చీరా జాకెట్టు ధరించి, బోనమెత్తుకొని, బతుకమ్మలాడి వాళ్ళ ఆటలో ఆటగా, పాటలో పాటగా మమైకమైపోయేవాడు. అతనెక్కడ కైకెలి (కూలి)కి పోతే అక్కడ కూలీలెక్కువ. ఆ పాట పన్నీట తడిసి శ్రమ తెలియకుండా ఇద్దరిపని ఒక్కరే చేసేవాళ్ళు. అందుకే రెట్టింపు కూలీ ఇస్తామని రాములును కూలికి తీసుకొనిపోయేవాళ్ళు. కాని రాములు ఆ లల్లాయి పాటల్తో తృప్తిపడలేదు. పదిమైళ్ళ దూరంలో ఎక్కడ హరికథ చెబుతున్నారన్నా, బుర్రకథ ఆడుతున్నారన్నా, ఒగ్గుకథ వినిపిస్తున్నారని తెలిసినా అతని కాళ్ళకు చక్రాలొచ్చేవి. తిండీ తిప్పలు లేకుండా అక్కడికెళ్ళి ప్రత్యక్షమైపోయేవాడు. ఆ మాటలు, పాటలు అతడిని మరో లోకంలో విహరింపజేసేవి. అక్కడి నుంచి వచ్చింతర్వాత తను విన్నవాటికి, గుర్తున్నవాటికి సొంతంగా కల్పనలుచేసి, మాటలూ పాటలూ కలిపి, రోజులతరబడి పాడుకునేవాడు, ఆడుకునేవాడు. ఈ పొలాల్లో, దుక్కుల్లో, తాళ్ళల్లో– గాళ్ళల్లో తను ఇమడలేనని, వేములవాడకు వెళ్తే స్వామికార్యం, స్వకార్యం రెండూ నెరవేర్తాయని కొబ్బరికాయల వ్యాపారం ప్రతిపాదన తెచ్చాడు తండ్రివద్ద. 'వీనికి చదువు అబ్బలేదు. పని చేతనయ్యేలా లేదు. వేములవాడ పంపడమే మంచిదనుకున్నాడు లస్మా గౌడు. ఆ విధంగా వేములవాడలో జీవితం కొత్తకోణం చూపిస్తే, ఒగ్గుకథ కళాకారులతో పరిచయం కొత్త జీవితాన్నే ఇచ్చింది.

ఒగ్గరి అయిలయ్య బృందంతో పరిచయం ఏర్పడ్డ తర్వాత రాములుకు మరో జన్మ ఎత్తినట్లనిపించింది. రాత్రి అందరూ నిద్రపోయింతర్వాత ఆముదం దీపపు నీడను చూసుకుంటూ కాళ్ళకు తుమ్మగజ్జెలు కట్టుకొని, లయబద్ధంగా ఎగురుతూ, నడుం తిప్పుతూ, తల ఆడిస్తూ తనకు తానే గురువై కొత్తపోకడలు నేర్చుకున్నాడు. ఏడాదిపాటు కఠోర పరిశ్రమ తర్వాత తొలిసారిగా అయిలయ్యకు సహాయకుని రూపంలో నిజమైన గజ్జెలు కట్టుకొని ప్రదర్శనలో పాల్గొన్నాడు.

© SCERT not to be republished

ఒగ్గుకథ ప్రదర్శననిస్తున్న మిద్దెరాములు

అందుకు రెండు కారణాలు. కుటుంబ సభ్యులు, కులస్థులు అది మన కులానికి సంబంధించింది కాదని వ్యతిరేకించడం మొదటిదైతే, అయిలయ్య చెప్తున్న విధానంలో ఇంకా జనాన్ని ఆకట్టుకునే పోకడలు కావాలనేది రెండవది. మరికొంత కాలానికి తన పట్టుదల, నైపుణ్యాలతో ఆ రెండింటినీ అధిగమించాడు. రాములు ప్రావీణ్యం గమనించిన అయిలయ్య అతణ్ణే ప్రధాన కథకుడుగా ఉండమని ప్రోత్సహించినాడు. ఆ తర్వాత మిద్దె రాములుకు ఎదురన్నదే లేకుండాపోయింది.

ఊరూ–వాడా, ఆడా–మగ, ముసలీ–ముతక, పిల్లా–పాపా...ఆబాలగోపాలం మిద్దె రాముల పాటకోసం, ఆటకోసం, మాటకోసం ఎగబడటం మొదలుపెట్టారు. ఇంటా–బయటా ప్రోత్సాహం పెరిగింది. ఇదిలా ఉండగా ఒకరోజు హనుమాజీ పేటకు బి.డి.ఓ (బ్లాక్‌డెవలప్‌మెంట్ ఆఫీసర్– తాలూకాస్థాయి అత్యున్నతాధికారి) వస్తున్నాడని తెలిసింది. ఆ సందర్భంగా ఆ ఊరి సర్పంచ్ (మిద్దె రాములుకు అన్నయ్యే– మిద్దె నారాయణగౌడ్) తమ్ముని ఒగ్గుకథ ప్రదర్శన ఏర్పాటుచేశాడు. ఆ ప్రదర్శనకు ముగ్ధుడైన బి.డి.ఓ. రాములును ఆలింగనంచేసుకొని అభినందించి, నూటపదహార్లు బహూకరించాడు (అప్పట్లో అది చాలా పెద్ద మొత్తం). అదే రాములు అనంతకీర్తి శిఖరాల నధిరోహించడానికి తొలిమెట్టు అయ్యింది.

హనుమాజీ పేటలో పుట్టిన ప్రముఖ సాహితీమూర్తి జ్ఞానపీఠ అవార్డు గ్రహీత డా॥సి.నారాయణరెడ్డి గారు రాములు ప్రతిభను గుర్తించి ఆకాశవాణికి పరిచయం చేశారు. అది చివరకు 'ఆకాశయానం'(విమానప్రయాణం) చేసే స్థాయికి తీసుకెళ్ళింది.

సహజమైన జానపదుల కథలు– ఎల్లమ్మ కథ, మల్లమ్మ కథ, బాలనాగమ్మ కథ, సారంగధర, గంగాగౌరి సంవాదం, ఐదు మల్లెపూల కథ, దేసింగు రాజు కథ, కొమరెల్లి మల్లన్న కథ... మొదలైన కథలు. ప్రత్యక్షంగా పరోక్షంగా వందలాదిమంది శిష్యులు, వేలకొద్దీ ప్రదర్శనలు, వందలాది సీడీలు, క్యాసెట్లు, దేశవిదేశాల్లో ప్రశంసలు, రాష్ట్రపతి, విదేశీరాజులు, ప్రధాన మంత్రులు, ముఖ్యమంత్రులు, అధికారులు, అనధికారులు, సంస్థలు, వ్యవస్థలు... కుప్పలు తెప్పలుగా సన్మానాలు. బహుమానాలు.

హనుమాజీపేటలో అందర్నీ కట్టిపడేసిన మిద్దె రాములు మారిషస్‌లోనూ మంత్రముగ్ధుల్ని చేశాడు. అందుకు కారణం ఆశువుగా పల్లవులు, వచనాలు, చరణాలు, కథలు, హాస్యపు జల్లులు ఎప్పటికప్పుడు కొత్తకొత్తగా అతని ప్రదర్శనల్లో చేరడమే. బోనం ఎత్తుకొని అతను నాగుపాములా నర్తిస్తుంటే చూస్తున్నవాళ్ళు ఊపిరిబిగబట్టి, రెప్పవాల్చడం మరచిపోయి మమైకమైపోయేవారు.

ఎన్నో సన్మానాలను ఆ కళాకారుడు పొందినా రాష్ట్ర ప్రభుత్వం ఇచ్చిన కళారత్న (హంస) అవార్డు, రాజీవ్ ప్రతిభాపురస్కారం, తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం కళాపురస్కారం– వాటిలో ప్రముఖమయినవి.

ఈ ఒగ్గుకథా కళాకేతనం క్యాన్సర్ వ్యాధికి లోనయి 2010 నవంబర్ 25న ఒరిగిపోయింది.

ప్రశ్నలు

కింది ప్రశ్నలకు సమాధానాలు రాయండి.

1. రాములుకు ఒగ్గుకథపట్ల గల ఆసక్తికి అడ్డంపట్టే సంఘటనను తెల్పండి
2. మారిషస్‌లో మిద్దె రాములు ప్రదర్శన రక్తి గట్టడానికి కారణాలేవి?
3. మిద్దె రాములు కళాసక్తి ఎటువంటిది? అతడు వేములవాడకు ఎందుకు చేరుకున్నారు?
4. మిద్దె రాములుకు మొదటి బహుమతి లభించిన సంఘటనను గురించి వివరించండి.

పద విజ్ఞానం

(అ)

అంకము = ఒడి
అంగన = స్త్రీ
అంగీకరించడం = ఒప్పుకోవడం
అంగుళి = ఉంగరపు వేలు
అంబ = అమ్మ
అంబుజం = పద్మం
అంబుజనాభుడు = విష్ణువు
అంబువు = నీరు
అంశమవడం (క్రి) = భాగంకావడం
అక్కట = అయ్యో
అకూపారం = సముద్రం
అక్షరం = నాశనం లేనిది.
అగ్బార్లు = పత్రికలు
అగ్రాసనాధిపతి = సభాధ్యక్షుడు
అచ్చెరువడి = ఆశ్చర్యపడి
అడిగిమడిగి = అణిగిమణిగి
అద్భుతం = ఆశ్చర్యం కలిగించేది
అద్వైతం = రెండుకానిది (ఒకటే అయినది)
అధమం = కనీసం
అధమపక్షం = కనీసం
అనతిదూరం = కొద్దిదూరం
అనర్ఘ = వెలకట్టలేని
అన్వహం = ప్రతి దినమూ
అనుగ్రహించు(క్రి) = దయచూపడం
అనుజ్ఞ = అనుమతి
అనూన = తక్కువ కాని
అబ్జం = పద్మం
అబ్బురం = ఆశ్చర్యం
అభ్యర్థించు(క్రి) = ప్రార్థించడం
అమరులు = దేవతలు
అమృతం = మరణం లేకుండా చేసే ఒక పానీయం.
అవని = భూమి
అవలోకించు(క్రి) = చూడటం
అసదృశ = సాటిలేని
అలముకొను(క్రి) = అల్లుకొను
అష్రఫి = అరబ్బుల నాణెం
అహము = పగలు; అహంకారం

(ఆ)

ఆఘ్రాణం = వాసనచూడడం
ఆచారం = పెద్దలు పాటించిన పద్ధతి
ఆచు = అణచు
ఆజ్ఞ = అధికారంతో చెప్పిన మాట
ఆత్మజాత = కూతురు
ఆత్మజుడు = కొడుకు
ఆదటన్ = వదలక
ఆనక = తరవాత
ఆపాత = జారిపడుతున్న
ఆపాదమస్తకం = శరీరమంతా(పాదాలనుంచి శిరస్సుదాకా)
ఆప్యాయత = ప్రేమ
ఆమతించు(క్రి) = విందు చేయడం, పంచడం
ఆరగించు(క్రి) = తినడం
ఆరాటం = ఆత్రం
ఆర్తనాదం = బాధతో అరచే అరుపు
ఆర్జితం = సంపాదించినది
ఆలకించు(క్రి) = వినడం
ఆలమంద = ఆవుల గుంపు
ఆవేశం = ఉద్రేకం
ఆశ = కోరిక
ఆశ్చర్యం = వింత
ఆశువు = వేగం గలది
ఆస్యం = ముఖం
ఆసన్నమగు(క్రి) = సమీపించడం, దగ్గరికి రావడం

(ఇ)

ఇంగిలీకపు పూత = ఎర్రని ఖనిజపు పూత
ఇర్సఉద్కె అండ =ఇరవై సేర్ల బియ్యం ఉడికే పాత్ర
ఇరుగేలు = రెండు చేతులు
ఇల = భూమి

(ఈ)

ఈప్సు = కోరిక
ఈప్సితం = కోరిక, కోరినది
ఈర్ష్య = ఓర్వలేనితనం, అసూయ
ఈసు = అసూయ

(ఉ)

ఉగ్గాలు = చేదలు, నీళ్ళు తోడుకొనేవి
ఉచితము = తగినది
ఉద్భవం = పుట్టుక

© SCERT not to be republished

ఉద్వర్తనం = నలుగుపెట్టటం
ఉపరి = పైన
ఉపేక్ష = ఉదాసీనం, పట్టించుకోకపోవడం, చూడనట్టు ఊరుకోడం
ఉప్పొంగు = విపరీతంగా ఆనందించు
ఉభయభ్రష్టత్వం = రెండు విధాలుగానూ చెడిపోవడం
ఉరలు = రాలు, కారు
ఉఱుకు = పరుగెత్తు
ఉవ్విళ్ళూరు = బాగా కోరుకొను.

(ఎ)

ఎఱుగుదు = తెలుసుకొందువు
ఎలుగు = ఎలుగుబంటి

(ఏ)

ఏకాగ్రత = ఒకే విషయం మీద మనసు నిలపటం
ఏగు = వెళ్ళు

(ఒ)

ఒందినన్ = పొందితే
ఒక్క లకారానికి = ఒక లక్షకు
ఒడగూర్పను = కలిగించడానికి

(ఓ)

ఓర్వరాదు = సహించరాదు

(క)

కదు = చాలా
కడవంబెట్టంగ = దాటించడానికి
కదు = మిక్కిలి
కదుగొని = అతిశయించి, ఎక్కువగా
కతంబున =వల్ల
కపోలం = చెక్కిలి
కరణం = పనిముట్టు, సాధనం, కరణీకముచేయువాడు
కరణి = విధం
కర్జము = చేయవలసిన పని,కార్యం
కరతలామలకం = బాగా తెలిసినది (అరచేతిలో ఉసిరిక)
కష్టం = బాధ
కాక = వేడి
కాల = నల్లని
కాయిదం = కాగితం
క్ష్మా = భూమి
క్ష్మాపాలుడు = రాజు
కిసలయం = చిగురు
క్షుధార్తుడు = ఆకలితో బాధపడేవాడు
కుశ = దర్భ
కూలవడ్డ = హఠాత్తుగా కిందపడిన
కృత = చేసిన
కృప = దయ
కృషి = ప్రయత్నం, వ్యవసాయం
కృషీవలుడు = రైతు,
కొక్కెర = కొంగ
కొట్టిళ్ళు = గదులు
కోశం = నిఘంటువు
కొచిప్ప = ఆల్చిప్ప
కంఠోక్తి = నోటిమాట
కంపం = వణుకు
కాంక్ష = కోరిక

(ఖ)

ఖగరాజు = పక్షిరాజు,గరుత్మంతుడు
ఖదరైన = గౌరవించబడే
ఖరాఖండిగా = కచ్చితంగా

(గ)

గణుతింపక = లెక్కించక, లెక్కపెట్టకుండా
గతులు = స్థితులు
గద్దెమెత్త = గద్దెపైవేసే దిండు
గాదె = ధాన్యం నిలవజేసేది
గాలించు(క్రి) = వెదకడం
గ్రాసవాసోదైన్యంబులు = తిండికీ బట్టకూ కరువు
గుండు మెత్త = గుండ్రటి దిండు
గుడుసుళ్ళుగ = ఆదుర్దాగా, గుండ్రంగా
గుణం = స్వభావం
గుణాలపాతర = మంచి గుణాల నిలయం
గురుడు = తండ్రి / గురువు
గురుత్వం = పెద్దరికం
గ్రువ్వుకొను = పొదవుకకోడం, దగ్గరకు తీసుకోడం, గుచ్చడం
గృహమేధి = కుటుంబ యజమాని
గేదగి = మొగలిపువ్వు, కేతకీపుష్పం
గోధూళివేళ =సాయం సమయం. ఆవులు ఇళ్ళకు తిరిగి వచ్చేవచ్చే సమయం
గోసాముద్రికం = ఆవుల గురించి చెప్పే శాస్త్రం

(ఘ)

ఘనసారం = పచ్చకర్పూరం

(చ)

చన్న = వెళ్లిన, గతించిన
చాలమి = చాలకపోవడం
చిచ్చు = అగ్ని, నిప్పు

© SCERT not to be republished

చిత్తారి = బొమ్మలకు రంగులు వేయడం, చిత్తరువు
చిముడు = ఎక్కువగా ఉడకడం
చిరకాలం = చాలాకాలం
చర్నకోల = కొరడా కర్ర
చెలువు = అందం
చేపులు = పాలతో సిద్ధంగా ఉన్న పొదుగు
చొక్కు = ఆనందించు

(జ)

జడనిధి = సముద్రం, జడధి
జడిమ = మందకొండితనం
జలజకాండం = తామర తూడు
జలజాతం = పద్మం
జలజాతప్రియుడు = సూర్యుడు
జలధులు = సముద్రాలు
జిజ్ఞాస = తెలుసుకోవాలనే కోరిక

(డ)

డాగు = దాగు
డస్సి = అలసి

(త)

తక్కి = మాని
తక్కు = మిగిలిన
తడుము = తాకు
తథ్యము = నిజం
తనువు = శరీరం
తమ్మివిరులు = తామరపూలు
తరితీపు = స్వచ్ఛమైన
తరుణం = సమయం
తల్పం =పాన్పు
తలపు = ఆలోచన
తలపెట్టు(క్రి) = మనసులో అనుకోవడం, ప్రారంభించడం
తలమునకలగు(క్రి) = గాఢంగా నిమగ్నమవడం,
మునిగిపోవడం
తల్లడము = చలనం
తహతహలాడు = బాగా కోరుకొను
తాత్పర్యం = భావం
తామసం = రాక్షసగుణం
తార్కికులు = ఆధారం చూపుతూ వాదించేవారు
తావి = సువాసన
తిలకించు(క్రి) = చూడటం
తుదకు = చివరకు
తురగం = గుర్రం

తెరువు = బాట
తెల్లబోవు(క్రి) = ఆశ్చర్యపోవడం, ముఖం,కళావిహీనమవడం
తెరగు = విధము
తెలిబూది = తెల్లని (స్వచ్ఛమైన) విభూతి
తేజస్సు = ప్రకాశం, కాంతి
తేరు = రథం
తొక్కిసలాడు = జనసమూహంలో నలిగిపోవడం

(ద)

దయాంతరంగ = మనసులో దయ గలవాడా!
దహించు(క్రి) = కాల్చడం
దాపురించు(క్రి) = జరగడం,ప్రాప్తించడం
దాపెట్టుకొను = దాచుకోడం
దాశరథి = దశరథుని కుమారుడు (శ్రీరాముడు)
ద్వారావతి = గుమ్మం
దిక్కు = దిశ
దిలాస = ఆనందం, నిబ్బరం
దివి = ఆకాశం
దీర్ఘవైరవృత్తి = చిరకాల విరోధంతో మెలగటం
దూఱు(క్రి) = నిందించడం,తిట్టడం
దూఱెక్కుట = నిందలపాలవడం
దృష్టి = చూపు
దొర = యజమానుడు
దోఖా = మోసం
దోసిలి ఒగ్గి = నమస్కరించి; ప్రాప్తించేదానికి సిద్ధపడి

(ధ)

ధర = భూమి
ధరణి = భూమి
ధరణినాథుడు = రాజు
ధరణినేత = పాలకుడు
ధరిత్రి = భూమి
ధాత్రి = భూమి
ధూర్జటి = శివుడు

(న)

నకనకలాడటం = ఆకలితో బాధపడటం
నఖంపచ = గోరువెచ్చని
నజరు = దృష్టి
నయనం = కన్ను
నవనాడులూ కుంగిపోవు = నీరసపడు
నిగ్రహం = సంయమనం
నితాంత = ఎడతెగని
నింబోళి చీర = నిమ్మపండు రంగు(పసుప్పచ్చ) చీర

© SCERT not to be republished

నిరాఘాటంగా = అడ్డులేకుండా
నిర్మితి = నిర్మాణం
నిరీక్షించు(క్రి) = ఎదురుచూడటం
నుదుర్న = నుదుటి మీద
నునుతావి = లేతవాసన
నృపుడు = రాజు
నెరజాజులు = అందమైన జాజిపూలు

(ప)

పక్షం =పక్షి రెక్క, 15 రోజుల కాలం
పణ = నుదురు
పథికుడు = బాటసారి
పయోనిధి = సముద్రం
పరక = గడ్డిపరక
పరిఢవించు = అతిశయించు
పరితోషము = ఎక్కువ సంతోషం
పలుపు = పశువులను కట్టేతాడు
పవి = వజ్రాయుధం, పిడుగు
పవిత్రం = దర్భ, పావనమైనది
పశ్చాత్తప్తులు = తప్పు చేసినందుకు తరవాత బాధపడే వారు
ప్రశస్త = ప్రసిద్ధి కెక్కిన
పరికించు(క్రి) = చూడటం
పస = సారం
పంక్తి = వరస
పంచప్రాణాలు లేచి వచ్చు(క్రి) = ఉత్సాహం రావడం
పంచాస్యం = సింహం
పారణ = భోజనం
పిడచగట్టుకొనిపోవు(క్రి) = ఎండిపోవడం
పితామహుడు = తండ్రికి తండ్రి, తాత
పితృయుగము = తల్లిదండ్రులు
ప్రీతి = ఇష్టం
పుడమి = భూమి
పుడిసిలి = అరచేతి ప్రమాణం
పుండరీకం = పులి
పులివాతపడు(క్రి) = పులినోట్లో పడటం
పుల్గు = పక్షి
పూరుషులు = పురుషులు
పూర్ణమ్ము = సంపూర్ణము, పూర్తి
పృథివి = భూమి
పెద్దపేర్పు = పెద్దపాత్ర
పెన్నిధి = పెద్ద నిధి
పెయ్యదూడ = ఆడదూడ
పొతమైన = శుద్ధి చేసిఉన్న
పొద్దు =సూర్యుడు
పొద్దు పొడుపు = సూర్యోదయం
పోరితం = యుద్ధం
పొరిగొను = చంపు, నాశనం జేయు
పోరు = యుద్ధం
పోహళించు = కూర్చు
ప్రోచిన = పోషించిన

(ఫ)

ఫుల్ల = వికసించిన

(బ)

బమ్మరించు = భ్రమించు
బ్రాహ్మణ్యుడు = వేదజ్ఞానం కలిగినవాడు
బుద్బుదం = నీటిబుడగ
బెగ్గిలి = భయపడి
బొంగె = దారంతో చేసిన తాడు
భంగి = విధము
భగ్నోత్సాహులు = ఉత్సాహం కోల్పోయినవారు
భాగ్యం =సంపద
భానుబింబం = సూర్య బింబం
భావుకులు = బాగా చక్కగా ఊహచేసేవారు
భాసుర = ప్రకాశించే
భుజంగం = పాము
భువనం = లోకం
భువి = భూమి
భూపతులు = రాజులు
భూసురులు = బ్రాహ్మణులు
భృంగము = తుమ్మెద
భృత్యుడు = సేవకుడు

(మ)

మడువు = కొలను
మది = మనస్సు
మధువ్రతేంద్రం = తేనెను తాగడం మీదే ఆసక్తి గలవాటికినాయకుడు (తేనెటీగ)
మబ్బుగములు = మబ్బుల సమూహాలు
మాతంగం = ఏనుగు
మాఫ్ కర్నా = క్షమించు
ముదం = ఆనందం
ముష్టి = పిడికిలి
మూర్ధం = తల
మూలం = మొదలు
మెదుగుడులు = మెత్తని పాత బట్టలు

©SCERT not to be republished

మెల్పునన్ = అనువైన
మొగుడ్చు = చేతులు జోడించు
మొగులు = మేఘం
మోదం = సంతోషం
మౌక్తికం = ముత్యం

(య)

యాది = జ్ఞాపకం
యూపస్తంభం = యజ్ఞపశువును కట్టే స్తంభం (రాట)

(ర)

రక్త కిసలయం = ఎఱ్ఱని చిగురు
రక్తి = అనురాగం
రాయంచ = రాజహంస
రీతిపొంతి = పద్ధతి ప్రకారం
రాసిగ = విలాసంగా
రేకకట్టు = రెక్కలు తొడుగు

(ల)

లలన = స్త్రీ
లాతులు = పగవారు
లెస్స = మంచి
లేబగలు = నీరెండవేళ
లోబరచు(క్రి) = వశపరచడం, లోబడేటట్లుచేయడం

(వ)

వంశపారంపర్యం=తరతరాలుగా కొనసాగుతూరావడం, అలా వస్తున్నది
వటవృక్షం =మఱ్ఱిచెట్టు
వత్సం = దూడ
వసుమతీశుడు = రాజు
వాగ్ధోరణి = మాట్లాడే పద్ధతి
వాణిజ్యం = వ్యాపారం
విజృంభించు(క్రి) = ఎక్కువకావడం, బాగాపెరగడం
విడిది = అతిథుల వసతి గృహం
విడ్డూరం = వింత
వినుతింప = పొగడగా
విపత్తు = ఆపద
విరులు = పూలు
విలాయతులు = ఇంగ్లాండు వెళ్ళిన వారు
విలోకించు = చూచు
విధి = కర్తవ్యం
వేల్పుటిల్లు = దేవుని గది
విసర్జించు(క్రి) = వదిలివేయడం, విడిచిపెట్టడం
వృథా = వ్యర్థం

(శ)

శయ్య = పక్క
శార్దూలం = పులి
శిఖ = జట్టుముడి
శిథిల బుద్ధులు = మతిమరుపుకలవారు, మతిచెడినవాళ్ళు
శిరము = తల
శిలాక్షరం = శాశ్వతమైనది(రాతిమీద చెక్కిన అక్షరంలాటిది)
శుక్తి = ముత్యపు చిప్ప
శ్రీ = సంపద
శ్రీసముపేతులు = సంపన్నులు, ఐశ్వర్యవంతులు
శైలం = కొండ

(స)

సంకల్పం = ఆలోచన
సంజీవని = ప్రాణం పోసే ఔషధపు మొక్క
సంగ్రామం = యుద్ధం
సందర్శించు (క్రి) = (సంతోషంతో) చూడబోవడం
సంపర్కం = కలయిక
సంబరం = సంతోషం
సింగిణి = ఇంద్ర ధనుస్సు / ధనువు
సంయోజనం = కలయిక
సంతతం = ఎల్లప్పుడు
సత్వం = శక్తి
సత్సంగం = మంచి సాన్నిహిత్యం
సమృద్ధి = పుష్కలత్వం
సరం = దండ, మాల
స్తవము = పొగడ్త
స్పర్థ = పోటీ, భేదాభి ప్రాయం
సరులు = దండలు
సురావనీజం = కల్పవృక్షం, దేవలోకపు వృక్షం
సుహృజ్జనం = మిత్రులు
సైచి = సహించి

(హ)

హలము = నాగలి
హరి = విష్ణువు
హాలికుడు = రైతు
హితం = మంచి, మేలు
హృదయం = మనసు
హొరంగు = విలాసం

© SCERT not to be republished

పర్యాయపదాలు

అంకము = ఒడి, ఉత్సంగం
అంగన = స్త్రీ, పడతి, ఉవిద
అంబుజం = పద్మం, తామర, జలజం
అకూపారం = సముద్రం, పయోధి, జలధి
అమరులు = దేవతలు, సురలు
అమృతం =సుధ, పీయూషం
అవని = భూమి, ధరణి
ఆత్మజుడు = కొడుకు, కుమారుడు
ఆలు = ఆవులు, గోవులు
ఆశ = కోరిక, కాంక్ష
ఆస్యం =ముఖం, వదనం
ఈప్సితం=కోరిక, కాంక్ష
ఎలుగు = ఋక్షము, ఎలుగుబంటి, భల్లూకం
కపోలం =చెక్కిలి, బుగ్గ
క్షుధ = ఆకలి, క్షుత్తు, బుభుక్ష(తినాలనే కోరిక)
కిసలయం =చిగురు, పల్లవం
కొక్కెర = కొంగ, బకం
ఖగము = పక్షి, పులుగు
గృహమేధి = కుటుంబయజమాని, గృహస్థుడు
చిచ్చు = అగ్ని, హుతభుక్కు
తనువు = శరీరం, దేహం
తల్పం = పాన్పు, శయ్య
తురగం = అశ్వం, వాజి
తేరు = రథం, బండి
దిక్కు =దిశ, ఆశ, ఒకవైపు
దివి =నభం, గగనం
ధూర్జటి = పశుపతి, భవుడు
నయనం =నేత్రం, కన్ను
నృపుడు = రాజు, భూపతి
నెమ్మి = కేకి, మయూరం
పథికుడు = బాటసారి, పాంథుడు
పవి =వజ్రాయుధం, కులిశం, అశని
పంచాస్యం = సింహం, కంఠీరవం
పులి = శార్దూలం, వ్యాఘ్రం
పొద్దు = ద్యుమణి, రవి
పోరితం = సమరం, సంగ్రామం
భుజంగం = వాతాశనం, సర్పం
భువనం = లోకం, జగత్తు
భూసురులు = విప్రులు, ద్విజులు
భృంగము = మిళిందం, భ్రమరం
మాతంగం = గజం, హస్తి
మూర్ధము = మస్తకం, శీర్షం
మొగులు = మెయిలు, పయోధరం
నిసువు = బాలకుడు, శిశువు
లలన = స్త్రీ, ఇంతి, ఉవిద
లాతులు = అరులు, వైరులు
వాణిజ్యం = వ్యాపారం, విపణి
విపత్తు = ఇడుము, ఆపద
విధి = బ్రహ్మ, చతురాననుడు
శైలం = గిరి, పర్వతం
స్తవం = స్తుతి, స్తోత్రం
సరులు = హారాలు, మాలికలు
సతతం = నిరంతరం , ఎల్లప్పుడు
హలము = సీరము, నాగలి

నానార్థాలు

అంకం = ఒడి, నాటకంలోని ఒక భాగం, కన్ను, బాణం
అంగము = ఒక దేశం, శరీరం, ఉపాయం
అంబ = అమ్మ, పార్వతి
అక్షరం = పరబ్రహ్మం, నాశనం లేనిది, నీరు, ఓంకారం,ధర్మం
పలికే ధ్వనికి రాసేగుర్తు
అహం = పగలు, నేను
అమృతం = నీరు, నేయి, సుధ, పాలు
ఆజ్ఞ = ఉత్తరువు, దండనం, భ్రూమధ్య స్థానం
ఆత్మ = పరమాత్మ, బుద్ధి, ప్రయత్నం, గాలి
ఆశ = కోరిక, దిక్కు
ఉచితం = రుసుములేనిది, తగినది
ఉద్వర్తనం = నలుగుపిండి, వృద్ధి,
ఒరపిడి అతిక్రమించిన నడతకలది
ఎఱుక = పరిచయం, సోదె, తెలివి
కరణం = పనిముట్టు, శరీరం, ధ్యానం
గజం = ఏనుగు, మూడడుగుల దూరం, ఎనిమిది
గుణం = దారం, స్వభావం, అల్లెత్రాడు, విద్య
గురువు = ఉపాధ్యాయుడు, తండ్రి, బృహస్పతి,
మేనమామ, రక్షకుడు
జలజం = నల్లజీలకర్ర, ఇంగువ, ముదిమి, ఉప్పు,
జలము = పద్మం, నీళ్ళు, ఎర్రతామర, ఎర్రకలువ,పూర్వాషాఢ
తనువు = దేహం, తోలు, సన్నం
తమం = దుఃఖం, చీకటి, ఒక గుణం
తమ్మి = పద్మం, పద్మవ్యూహం
తలపెట్టు(క్రి) = ప్రారంభించడం, ప్రస్తావించడం
తురగము = గుర్రం, హృదయం
తేజస్సు = ప్రకాశం, ప్రభావం, పరాక్రమం

©SCERT not to be republished

తేరు = రథం, కలుగు,
దిక్కు = దిశ, శరణు, ఒకవైపు
ద్వారం = వాకిలి, ఉపాయం
దివి = స్వర్గం, ఆకాశం, పాలపిట్ట
దృష్టి = చూపు, కన్ను , బుద్ధి
దొర = రాజు, యోధుడు, గొప్పవాడు, సమానుడు
ధర = నేల, కొండ, పత్తి, వెల
నరుడు = మానవుడు, అర్జునుడు
నెమ్మి = ప్రేమ, నెమ్మది, సంతోషం; నెమలి
పక్షం = 15 రోజులు, రెక్క, పక్క, పగ, ఫలం
పరక = గడ్డిపోచ, రెండు వీసములు (వీసం = 1/16;13 సంఖ్య)
పారణ = ఉపవాసానంతర భోజనం, మేఘం
పుండరీకం = పులి, తెల్లతామర, కప్ప, తీయమామిడి
పొద్దు = సూర్యుడు, కాలం, దినం, ఉషః కాలం
భువనం = ఉదకం, జగం, ఆకాశం
మడుగు = అడగు, వంగు, కొలను
రక్తము = ఎర్రనిరంగు, నెత్తురు, కుంకుమ, రాగి, అనురాగం
వంశం = వేణువు, కులము, వెదురు, సమూహం, వెన్నెముక
విధి = బ్రహ్మ, కాలం, భాగ్యం; కర్తవ్యం, చేయవలసినది
విషం = నీరు, గరళం
శిఖ = సిగ, నెమలిసిగ, ఊడ, సెగ
శిరం = తల, శిఖరం, సేనాగ్రం, ప్రధానం
సుక్తి = ముత్యపుచిప్ప, గుర్రపుసుడి, శంఖం
శ్రీ = లక్ష్మి, సంపద, వృద్ధి, విషం
హరి = విష్ణువు, కప్ప, కోతి, సింహం, ఇంద్రుడు, సూర్యుడు

వ్యుత్పత్యర్థాలు

అంబుజ నాభుడు =పద్మంనాభియందుకలవాడు(విష్ణువు)
అకూపారం = హద్దులేనిది (సముద్రం)
అక్షరం = నాశనం లేనిది.
అతిథి = తిథి, వారం మొ॥ నియమాలు లేక ఇంటికి భోజనానికి వచ్చేవాడు
ఆత్మజుడు = తనవల్ల పుట్టినవాడు (కుమారుడు)
క్ష్మాపాలుడు = భూమిని పాలించేవాడు (రాజు)
ఖగం = ఆకాశంలో సంచరించేది (పక్షి)
గురువు = అజ్ఞానమనే అంధకారాన్ని పోగొట్టేవాడు
జలజాతం = నీటినుంచి పుట్టినది (పద్మం)
జలధి = నీటికి నిలయం (సముద్రం)
దాశరథి = దశరథుని కుమారుడు (రాముడు)
మధువ్రతం= మధువు సేకరించడం వ్రతంగా కల్గినది (తుమ్మెద)
పుండరీకం = ప్రకాశించేది (తెల్ల తామర)
భూసురులు = భూమిమీది దేవతలు
భృంగం = నీలిమను భరించేది (తుమ్మెద)
ధర = సమస్తాన్ని తనలో ధరించేది (భూమి)
ధూర్జటి = పెద్ద జడలు కలిగిన వాడు (శివుడు)
మౌక్తికం = ముత్యపు చిప్ప నుంచి బయటకు వచ్చేది(ముత్యం)
లలన = నిరసన స్వభావం గల స్త్రీ
శార్ఙ్గపాణి = శారంగమనే ధనుస్సును ధరించినవాడు (విష్ణువు)
శైలం = శిలలతో కూడినది (పర్వతం)
హస్తి = హస్తం (తొండం) కలది (ఏనుగు)
పంచాస్యం = వెడల్పైన ముఖం కలది (సింహం)

ప్రకృతి	-	**వికృతి**
అంకం	-	అక్కు
అక్షరం	-	అక్కరం
అంగారం	-	ఇంగలము
అంగుళీయకం	-	ఉంగరం
అంబ	-	అమ్మ
అద్భుతం	-	అబ్బురం
ఆశ్చర్యం	-	అచ్చెరువు
ఆజ్ఞ	-	ఆన
ఈర్ష్య	-	ఈసు
కార్యము	-	కర్జము
గుణము	-	గొనము
గృహము	-	గీము
గౌరవం	-	గారవం
చంద్రుడు	-	చందురుడు
చిత్రము	-	చిత్తరువు
దృష్టి	-	దిష్టి
నిజము	-	నిక్కము
పక్షి	-	పక్కి
పశువు	-	పసరం
పృథివి	-	పుడమి
భాగ్యము	-	బాగ్గెము
మతి	-	మది
ముత్యము	-	ముత్తెము
మృదువు	-	మెదుగు
మేఘం	-	మొగులు
రథం	-	అరదం
రాజు	-	ఱేడు
విధము	-	వితము
వృథా	-	విత
శక్తి	-	సత్తి
సంతోషం	-	సంతసం
సముద్రం	-	సంద్రం
స్తంభం	-	కంబము
హంస	-	అంచ
హృదయం	-	ఎద - ఎడద

© SCERT not to be republished